Wiktor Czabaj

Ograniczenie prawa własności w świetle międzynarodowego prawa ochrony środowiska – sprawa *Torrey Canyon*

Podstawowe zagadnienia związane z ochroną środowiska w prawie międzynarodowym

Pojęcie ochrony środowiska, w najogólniejszym znaczeniu, zostało zdefiniowane
w raporcie Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 roku[665], przedłożonym na posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego NZ. Obejmuje swoim zakresem fizyczne i biologiczne otoczenie człowieka, bez względu na to, czy chodzi o środowisko naturalne, czy też o środowisko będące wynikiem działalności ludzkiej.

Uzupełnienie powyższego pojęcia stanowi Deklaracja sztokholmska z 1972 roku[666], zaliczająca do środowiska, obok elementów naturalnych, takich jak ziemia i jej zasoby, powietrze, woda, organizmy żywe, a więc flora i fauna, także elementy stworzone przez człowiek, w tym warunki pracy i życia, w szczególności zamieszkanie, pożywienie, odzież, oświatę i naukę, zdrowie i higienę.

Natomiast ochronę środowiska *senso stricto* można zdefiniować jako zespół takich zachowań i działań jednostek, państw i ich organów, które zmierzają do zapewnienia obecnym i przyszłym pokoleniom korzystnych warunków życia oraz realizację ich prawa do korzystania z zasobów środowiska i zachowania jego wartości, w szczególności zachowanie lub przywrócenie równowagi przyrodniczej[667].

Gwałtownie postępująca degradacja środowiska, przybierająca coraz większe i niepokojące rozmiary, którą można było zaobserwować w XX wieku, stała się powodem zainteresowania poszczególnych państw, starających się znaleźć rozwiązanie problemu ochrony środowiska nie tylko na szczeblu lokalnym, ale również międzynarodowym.

---

[665] Deklaracja w sprawie naturalnego środowiska człowieka, [w:] K. Kocot, K. Wolfke, *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego publicznego*, Warszawa 1976, s. 581–588.

[666] Pełny tekst Deklaracji sztokholmskiej z 1972 roku dostępny jest na stronie internetowej: http://www.portal-ekologia.pl/inne-przepisy-prawa-ochrony-srodowiska/b/.

[667] G. Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, Warszawa 2001, s. 21.

Obecnie wiele z tych problemów stanowi przedmiot poważnej międzynarodowej debaty. Zanieczyszczenie powietrza i mórz, zanik warstwy ozonowej, globalne ocieplenie niebezpieczeństwo skażenia substancjami radioaktywnymi, zagrożenie wielu gatunków flory i fauny musiało wywołać reakcję społeczności międzynarodowej zmierzającą w kierunku radykalizacji i poprawy skuteczności środków mających na celu ochronę środowiska[668].

Współpraca państw w tym zakresie okazała się niezbędna choćby z tego powodu, że powstające zanieczyszczenia na terytorium jednego państwa mają często poważny wpływ i wywołują nieodwracalne skutki na terytoriach innych państw. Alarm w sprawie degradacji środowiska naturalnego podniesiony przez świat nauki w związku z serią katastrof ekologicznych (np. zatonięcie tankowca *Torrey Canyon* w 1967 r., wybuch w elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 r.), stał się dodatkowym impulsem do podjęcia przez społeczność międzynarodową odpowiednich regulacji prawnych[669].

Własność a ochrona środowiska

Rozważania związane z relacjami zachodzącymi między przepisami dotyczącymi ochrony własności i ochrony środowiska w prawie międzynarodowym należy rozpocząć od scharakteryzowania podstaw międzynarodowych regulacji odnoszących się do własności.

Można zauważyć, że głównym kierunkiem prawodawstwa międzynarodowego, związanego z ochroną własności, stała się własność przemysłowa i własność intelektualna, a więc dziedziny ściśle związane z obrotem gospodarczym. Należy tutaj wspomnieć choćby o Konwencji związkowej paryskiej o ochronie własności przemysłowej z 20 marca 1883 roku[670], która reguluje pojęcie własność przemysłowej nie tylko w stosunku do przemysłu i handlu, ale także do przemysłu rolnego i

---

[668] Zob. więcej: J. Ciechanowicz-McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowis*ka, Warszawa 2001.

[669] Na temat współpracy państw w zakresie ochrony środowiska zob.: E. Cziomer, L.W. Zbylkiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005.

[670] Konwencja związkowa paryska z 20.03.1883 roku o ochronie własności przemysłowej, przejrzana w Brukseli dnia 14 grudnia 1900 roku, w Waszyngtonie dnia 2 czerwca 1911 roku i w Hadze dnia 6 listopada 1925 roku (Dz.U. z 1932 r., nr 2, poz. 8).

górniczego, jak również o Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej, sporządzonej w Sztokholmie dnia 14 lipca 1967 roku, powołującej do życia organizację, której celem jest „popieranie ochrony własności intelektualnej na całym świecie przez współdziałanie państw we współpracy, w razie potrzeby, z każdą inną organizacją międzynarodową”[671].

Jednakże w odniesieniu do sprawy tankowca *Torrey Canyon* najwłaściwszym wydaje się definiowanie problematyki własności na podstawie art. 1 Protokołu Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku[672], stanowiącego, iż: „Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego. Powyższe postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa państwa do stosowania takich ustaw, jakie uzna za konieczne do uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zabezpieczenia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych”[673]. A zatem Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dopuszcza możliwość nie tylko ograniczenia prawa własności, ale nawet jego pozbawienia w przypadku, gdy w grę wchodzi interes publiczny bądź też prawo międzynarodowe dopuszcza taką możliwość.

Warto jednak zwrócić uwagę, że zwroty „przewidziane przez prawo” czy też „zgodne z prawem”, zawarte w przepisach Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, dopuszczających ograniczenia praw i wolności chronionych Konwencją, trudno uznać za zwroty niedookreślone, z którymi często kojarzy się klauzule generalne. Należy natomiast zgodzić się z poglądem, iż mamy tu do czynienia z przepisem odsyłającym, zawartym w Konwencji. W praktyce zwroty te stanowią odesłanie do krajowych systemów prawnych poszczególnych państw–stron Konwencji. Tam bowiem powinny być określone podstawy

[671] Art. 3 Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (Dz.U. z 1975 r., nr 9, poz. 49).

[672] Rzeczpospolita Polska złożyła dokument ratyfikacyjny 19.01.1993 roku (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 285).

[673] Art. 1 Protokołu Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1995 r. nr 36, poz. 175).

ewentualnych ograniczeń praw i wolności[674]. W odniesieniu do międzynarodowego prawa ochrony środowiska ograniczenie lub całkowite pozbawienie prawa własności w obliczu zagrożenia katastrofą ekologiczną wydaje się prawnie uzasadnione, gdyż powstaje wówczas stan wyższej konieczności podyktowany inte-resem publicznym.

Sprawa Torrey Canyon – *stan konieczności*

Kwestie związane z ochroną środowiska i prawem własności w prawie międzynarodowym można przedstawić na przykładzie sprawy liberyjskiego tankowca *Torrey Canyon* z 1967 roku[675], który osiadł na mieliźnie w pobliżu wybrzeży Kornwalii, poza brytyjskim morzem terytorialnym. Brytyjczycy zbombardowali wrak, zatapiając go, co miało zapobiec poważnej katastrofie ekologicznej[676].

Warto zauważyć, że brytyjski rząd, przed podjęciem działań mających na celu zbombardowanie tankowca i zahamowanie rozprzestrzeniającego się wycieku, nie przedstawił żadnej prawnej podstawy usprawiedliwiającej swoje postępowanie, a jedynie podkreślał zaistnienie dużego zagrożenia i twierdził, że decyzja o bombardowaniu została podjęta dopiero wtedy, gdy inne działania nie przyniosły rezultatu. Mimo to działanie brytyjskiego rządu nie spotkało się z protestami ze strony społeczności międzynarodowej[677].

Przedstawiona powyżej reakcja państwa, podyktowana niebezpieczeństwem katastrofy ekologicznej, została uznana za precedensową i stała się podstawą do późniejszych, analogicznych działań, w których interwencja militarna była konieczna w celu zapobieżenia poważnym zanieczyszczeniom spowodowanym przez wyciek ropy naftowej[678].

---

674 A. Wiśniewski, *Wymóg zgodności z prawem ograniczeń praw i wolności w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Radca Prawny, 2003, nr 2.

675 6ILM, 1967, s. 480. Zob. też: incydent *Amoco Cadiz*. Por. R.R. Churchill, A.V. Lowe, *Law of the Sea*, second edition, Manchester 1988, s. 241.

676 Więcej na temat historii tankowca *Torrey Canyon*: A. Perepeczko, *Torrey Canyon*, Gdynia 1968.

677 *The "Torrey Canyon"* Cmnd. 3246 (*London*, *Her Majesty's Stationery Orfice*, 1967).

678 *International Convention Relating to Intervention on the High Seas in Cases of Oil Pollution Casualties*, *29 November 1969*, U.N.T.S. cz. 970, s. 211.

Źródłem odpowiedzialności państwa mogło być w tym wypadku naruszenie przez nie zobowiązania międzynarodowego. Państwo dopuszczające się takiego naruszenia zobowiązane jest do naprawienia szkody w taki sposób, by usunąć skutki niedozwolonego działania oraz przywrócić stan sprzed dokonania deliktu[679].

Należy jednak zwrócić uwagę, że bardzo często, gdy w grę wchodzą duże zobowiązania finansowe, których uniknąć można przez bądź to zaniechanie działania, bądź też, jak w omawianym przypadku, podjęcie działań rodzących znacznie niższe koszty, jako argument usprawiedliwiający kontrowersyjne decyzje, mający na celu uniknięcie konsekwencji bezprawności działania, podawany jest stan wyższej konieczności. Pojawia się zatem pytanie o słuszność takiej argumentacji.

Znacznie później, gdyż w roku 1997, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, w sprawie *Gabčíkovo–Nagymaros*[680], określił swoiste ramy dla pozostawania w tzw. stanie wyższej konieczności, stwierdzając, że: „(...) stan konieczności jest uznany w zwyczajowym prawie międzynarodowym jako okoliczność wyłączająca bezprawność aktu niezgodnego z międzynarodowym zobowiązaniem. Przewiduje ono, że taka podstawa wyłączenia bezprawności może być przyjęta tylko w wyjątkowych okolicznościach. (...) stan konieczności może być przywołany, jeśli spełnione zostają łącznie ściśle określone warunki; zainteresowane państwo nie może jedynie samo oceniać, czy warunki te zostały spełnione. W niniejszej sprawie, następujące podstawowe warunki (...) są istotne: musi być przywołany »zasadniczy interes« państwa, które dokonuje aktu niezgodnego z międzynarodowym zobowiązaniem; ten interes musi być poddany »poważnemu i nieuchronnemu zagrożeniu«; akt państwa jest »jedynym sposobem« uchronienia tego interesu; podjęcie aktu nie może »poważnie zagrozić zasadniczym interesom« państw, które międzynarodowe zobowiązanie również wiąże; oraz państwo, które aktu dokonuje nie może »przyczynić się do powstania stanu konieczności«. Te warunki są refleksem

[679] Zob. R. Sonnenfeld (red.), *Odpowiedzialność państwa w prawie karnym międzynarodowym*, Warszawa 1980.

[680] Problematyka związana ze stanem wyższej konieczności był również przedmiotem orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w innych sprawach, np. *Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada)*, *I.J.C. Reports* 1998, s. 431.

międzynarodowego prawa zwyczajowego"[681]. Na podstawie powyższego wywodu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości można stwierdzić, że działania podjęte przez Brytyjczyków trzydzieści lat wcześniej, wobec uszkodzonego liberyjskiego tankowca, spełniały przesłanki międzynarodowego prawa zwyczajowego, a tym samym faktycznie były podyktowane stanem konieczności.

Bezpośrednie konsekwencje katastrofy ekologicznej tankowca Torrey Canyon w procesie tworzenia prawa międzynarodowego

Incydent związany z tankowcem *Torrey Canyon* był jedną z głównych przyczyn podpisania w 1969 roku Międzynarodowej konwencji dotyczącej interwencji na morzu pełnym w razie zanieczyszczenia olejami, która weszła w życie w czerwcu 1975 roku. W myśl art. 1 ust. 1 tej konwencji: „Strony niniejszej konwencji mogą zastosować takie środki na morzu pełnym, jakie mogą być konieczne do zapobieżenia, złagodzenia lub usunięcia poważnego i bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego ich wybrzeżom lub związanym z nimi interesom na skutek zanieczyszczenia lub zagrożenia zanieczyszczeniem morza olejami w następstwie wypadku morskiego albo działań związanych z takim wypadkiem, co do których można rozsądnie przewidzieć, że spowodują znaczne szkodliwe skutki"[682].

Równolegle została sporządzona Konwencja o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami, zobowiązująca właścicieli statków, które spowodowały zanieczyszczenie olejami, do zapłaty odszkodowania[683]. To postanowienie zostało dodatkowo uzupełnione w 1971 roku zapisami Konwencji o utworzeniu Międzynarodowego Funduszu Odszkodowań za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami. Przewiduje ona uzyskanie odszkodowania w wypadkach nieokreślonych w poprzednich konwencjach z 1969 roku oraz przychodzi z pomocą właścicielom statków w uregulowaniu ich dodatkowych zobowiązań finansowych np. w momencie katastrofy

[681] *Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, *I.C.J. Reports* 1997, s. 51–52.

[682] Międzynarodowa konwencja dotycząca interwencji na morzu pełnym w razie zanieczyszczenia olejami z dnia 18 listopada 1976 r. (Dz.U. nr 35, poz. 207).

[683] Międzynarodowa konwencja o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami z dnia 29 listopada 1969 r. (Dz.U. z 1976 r., nr 32, poz. 184).

ekologicznej[684]. Powyższe umowy międzynarodowe, będące bezpośrednim skutkiem katastrofy tankowca *Torrey Canyon*, stanowią jedynie niewielką część aktów prawnych o charakterze międzynarodowym, nawiązujących w swoich założeniach do zachowania naturalnego środowiska mórz.

Wśród działań prawodawczych, zmierzających do międzynarodowej ochrony środowiska morskiego, można wymienić Konwencję o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza olejami z 1954 roku, wraz ze zmianami dotyczącymi zakazu usuwania do morza odpadów, Konwencję z Oslo z 15 lutego 1972 roku o zapobieganiu zanieczyszczeniu mórz przez zatapianie odpadów ze statków morskich i powietrznych, Konwencję londyńską z 1972 roku o zapobieganiu zanieczyszczeniu mórz przez zatapianie odpadów i innych substancji, a także Międzynarodową Konwencję o zapobieganiu zanieczyszczeniom morza przez statki, sporządzoną w Londynie 2 listopada 1973 roku, oraz Konwencję paryską o zapobieganiu zanieczyszczeniom morskim ze źródeł położonych na lądzie, podpisaną 4 czerwca 1974 roku. Warto również zwrócić uwagę na podejmowane działania mające na uwadze ochronę środowiska w skali bardziej lokalnej, jak chociażby, podpisana przez 27 państw Konwencja, której celem była ochrona wód Morza Karaibskiego[685].

Jednakże analizując umowy międzynarodowe pod kątem przepisów dotyczących ochrony środowiska morskiego, najistotniejszym aktem prawnym wydaje się Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay 10 grudnia 1982 roku[686], której to blisko pięćdziesiąt artykułów dotyczy środowiska morskiego. Artykuły 192–238 tej konwencji regulują między innymi zagadnienia związane ze współpracą regionalną i globalną, pomocą techniczną, oceną stanu środowiska naturalnego oraz skutecznego egzekwowania przepisów prawa krajowego i międzynarodowego w zakresie zapobiegania zanieczyszczeniom[687].

---

[684] Zob. Międzynarodowa konwencja o utworzeniu Międzynarodowego Funduszu Odszkodowań za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami z dnia 18 grudnia 1971 roku.

[685] Zob. E.D. Brown, *International Law of the Sea*, Aldershot 1994, rozdział 15.

[686] Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza (Dz.U. z 2002 r., nr 59, poz. 543).

[687] Zob. *ibidem*, art. 192–238.

Prawo międzynarodowe jest podstawowym narzędziem ochrony środowiska w skali międzynarodowej. Należy jednak zwrócić uwagę, że ochrona ta obejmuje już nie tylko powietrze, wodę i glebę, ale także np. ochronę przed hałasem, warunki mieszkaniowe czy też środowiska kulturowe. Niekontrolowany i gwałtowny rozwój gospodarczy wielu państw jest jedną z przyczyn postępującej degradacji naturalnego środowiska człowieka, czego następstwem stało się coraz liczniejsze ustawodawstwo regulujące zasady ochrony środowiska i korzystania z zasobów naturalnych, narzucające ograniczenia i nakładające sankcje nie tylko w skali poszczególnych regionów, ale również w wymiarze globalnym[688].

Ograniczenie prawa własności w momencie zaistnienia stanu konieczności, rozumianego zgodnie z definicją Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, a co za tym idzie wchodzącą w skład kanonów obowiązującego prawa międzynarodowego, wydaje się zasadne. Samo zaś naruszenie prawa własności przez podmioty prawa międzynarodowego, w omawianej sytuacji, nie powinno pociągać za sobą sankcji, opartych na systemie roszczeń, jakie przysługują właścicielowi w razie naruszenia jego prawa[689].

Wiktor Czabaj

The limitation of ownership rights in the light of international environmental protection law – the *Torrey Canyon* case. Summary

The case of the Torrey Canyon tanker, which set a precedent in international law–and especially in environmental protection law, may serve as the basis for considerations concerning ownership rights in international law in the light of regulations on environmental protection in cases of the state of necessity.

A comparison of the basic definitions that are accepted by the legal doctrine in the fields of environmental protection and ownership rights, and a presentation of the judicial decisions of the International Court of Justice regarding the so-called state of necessity make it possible to provide the characteristics of the relations between the discussed issues of international law.

Moreover, an analysis of the international legislation resulting from environmental disasters and measures taken to alleviate their consequences by the subjects of international law helps to find the answer regarding the possibility of

688 Na temat zakresu obowiązywania prawa ochrony środowiska zob.: M. Bar, J. Jendrośka, *Prawo ochrony środowiska*, Wrocław 2005.

689 Zob. T. Dybowski (red.), *Prawo rzeczowe*, wyd. 2., tom III, Warszawa 2007.

restricting ownership rights in cases when the natural environment is in danger. The above-mentioned jurisdiction of the International Court of Justice and international law acts lead to the conclusion that limitation on ownership in certain conditions is justified.